

A svindler Kohlhaas Mihály

VISSZHANG - XLVII. évfolyam 15. szám, 2003. április 11.

- Válasz Molnár Józsefnek¹ -

A világirodalom Kohlhaas Mihályt úgy tartja számon, mint aki a saját ügyében pórusul járt, igazságérzetében mégis felmagasztosult. A "lócsiszár", Heinrich von Kleist hőse, aki a regény megjelenése (1810) óta a becsületsértés megtorlásáért - mégoly nemtelen eszközökkel - küzdő civil jelképe. Hovatovább az egyetemes igazságé is. Pláne, ha az már-már szétszalaszthatatlanul belé van gabalyodva a hatalom és alávetettjeinek az államhatalmi ágak közti összefonódásába, a külön-külön jogi és politikai rendszerek pókhálójába. Thomas Mann paradoxonjával szólva, "Kohlhaas épp azon tulajdonsága által válik gonosztevővé, amely erkölcsileg olyan magasan korrupt ellenfelei fölé emeli: a jog szentségébe vetett hite és e hitének eszmei lendülete által, amelynek mindent feláldoz". "Bűne - mondja róla Rudolf von Ihering, a Harc a jogért című, XIX. századi jogfilozófiai munkájában - kétszeres, háromszoros súllyal esik vissza a fejedelemre, a fejedelem bíraira és hivatalnokaira, akik Kohlhaast erőszakkal szorítják a jog és az igazság útjáról törvénytelenységbe. (...) A törvény őrzője és megtartója a törvény gyilkosává lesz... A megvesztegethető, elfogult igazságszolgáltatás áldozata saját szakállára áll bosszút, és önbíráskodással szerez érvényt jogos igényének, nemegyszer azonban túllő a célon, a társadalom esküdt ellenségévé, bűnözővé fajul, és midőn ezért bűnhődik, igazságérzete mártírjává lesz."²

A magyar irodalom mostantól a saját ügyében győzedelmes, igazságáért mégis szegényes öndokumentálásra szoruló Kohlhaas Mihályt is ismer. Molnár József személyében. "Nem akarok Kleist 'Michael Kohlhaas'-ának szerepére jutni - írta Szabó Zoltánnak 1962. február 22-én -, aki egy élet minden energiáját a maga igazolására fordított s mégsem ment semmire."³

A rabiátus

"Kedves [Molnár] Jóska!

A mellékelt levélmásolatot, szíves tudomásul vétel végett, neked és folyóiratunk felelős szerkesztőjének, Borbándi Gyulának is megküldöm.

Hogy a jövőben hasonló félreértések ne ismétlődhessenek, heteként legalább egyszer - mondjuk kedden vagy pénteken reggel - meg fogok jelenni a nyomdában, hogy szerkesztői jogaimat és kötelességeimet szabadon gyakorolván a beérkező kéziratokat megvizsgálhassam. Így talán majd sikerül elkerülnünk, hogy tudtom, sőt Borbándi Gyula tudta nélkül kiszedett szövegek - arra való hivatkozással, hogy mások ki vannak szedve - jóváhagyásunk nélkül, sőt tiltakozásunk ellenére is - kinyomtassanak.

Jelen soraim másolatát Borbándi Gyulának is elküldöm.

Szívélyes üdvözléssel: Bikich Gábor"⁴

Vajon ha e Münchenből-Münchenbe postázott, 1962. szeptember 15-én kelt levélre hivatkozna Molnár József Bikich Gábor rabiátus természetének igazolásáért, igaza lenne-e? Még ha önkényesen Bikich Gáborra erőltetné is a latin szó értelmező szótári jelentését ("hirtelen haragú és durván erőszakos"), csupán azt a tényt vonhatná homályba, hogy az Új Látóhatár szerkesztője, Bikich Gábor elfogadhatatlannak tartotta korábbi szerkesztői döntéseinek megmásítását a nyomdában. Akár úgy, hogy az általa jóvá nem hagyott kéziratokat Molnár kinyomtassa, akár úgy, hogy az általa elutasított kéziratokat megjelentesse.

Hiába volt Bikich Gábor a lap irodalmi szerkesztője, a kéziratokba csak akkor tekinthetett volna bele, ha valóban "hirtelen haragú és durván erőszakos" személyiség lett volna. A szerkesztőség ugyanis Molnár József lakásában működött. Mint Csokits János, az akkoriban Párizsban élő költő, az Új Látóhatár rendszeres szerzője írta 1962. augusztus 13-án Szabó Zoltánnak: "[Bikich] Gábor napközben a [Szabad Európa] Rádióban dolgozik, csak este ér rá a szerkesztőségbe menni. Akkor viszont már Molnár és 'felesége' (...) is otthon vannak, és magánéletet óhajtanak élni. (...) Ez nem szerkesztőség - ez egy kispolgári magánlakás, [Borbándi] Gyuszi, aki pedig türelmes és józan, azt mondja, hogy már hónapok óta nem volt a 'szerkesztőségben'. [Bikich] dolgozni se tudna, mert Molnár folyton fecseg, locsog, magyarul dicsekszik, felborzolja a haját, 'hogy ő egész nap dolgozik, egyedül egy írógéppel, az egész világ ellen' stb."5

Tekintve, hogy Magyarországon aránylag kevésbé ismert közéleti személyiségek elbeszélő és kéziratos forrásait szándékozunk ehelyütt szembesíteni, az elemi tisztesség megkíván egy, az irodalmi ügyek megítélésétől független, aránylag semleges igazmondási tesztet. Talán ezzel támpontot is adhatunk az ÉS mai olvasóinak: ki konfabulál? Bikich Gábor 1963. decemberi Jelentésében azt írja: "A szerkesztőségben [Molnár] egy igen rokonszenves és tiszteletreméltó hölgygel él együtt." A '80-as évek végén Nagy Csaba irodalomtörténésznek adott interjújában Molnár József azonban úgy emlékszik vissza, mintha Bikich Jelentésében a pejoratív "szerető" szót használta volna.

Úgy tűnik, A betű szolgálatában - Negyven év az Új Látóhatárért és a nyugati magyar irodalomért (Argumentum Kiadó, Bp., 2002) szerzője a nyomdászathoz se értett különül, mint az irodalomhoz. "Sajnos sok bajom volt Molnárral, akinek nincs ízlése, de azt hiszi, hogy ért a nyomdához, amiből töménytelen baj származik. Bikich és Borbándi kétségbe vannak esve emiatt - panaszkodott Csokits egy későbbi, 1962. szeptember 25-i levelében Szabó Zoltánnak. - Verseim tördelése körül rengeteg baj volt (...), mert Molnárral nem lehet értelmesen beszélni, azonnal őrjöngeni kezd, ha ellentmondanak neki. Tehát elnézést kérek, ha a neked ajánlott versek tördelése nincs ínyedre. Az első versben van egy borzasztó sajtóhiba! Én mindkét kefén kijavítottam, de Molnár fütyült helyreállítani. (...) Egy strófát vágott ketté ez a barbár, és pedig a lehető legrosszabb helyen. Az 'és fenn' lenn van, viszont az 'és lenn' fenn van! Ugyane vers két strófáját sem választotta el egymástól. Molnár tördelésében olyanok voltak [a versek], mint egy több oldalon át kanyargó hurka!"6

Amilyen hebehurgya volt szerkesztőnek és nyomdásznak, olyan élelmes lehetett kiadónak Molnár József. "Pontatlanul könyvel. Minden pénzt ő kezel - panaszkodott Csokits János 1962-ben Szabó Zoltánnak -, igazi, hiteles könyvelőre volna szükség. A nyomdászterzési módszerről ma már késő episztolázni, de tény, hogy Molnár szélhámossgot követett el szerkesztőtársai rovására. A pénzt ugyanis nem arra vette fel, és nem arra adták neki, hogy magának vegyen nyomdát. Eljárásával a lapot és szerkesztőtársait (a lap társtulajdonosait) [Bikich Gábort és Borbándi Gyulát] károsította meg."7

Bikich Gábor 1963 decemberében kiadott Jelentése zömmel erről a jogsértő helyzetről szólt, s, Molnár József kijelentésével ellentétben, nem "néhány barátjának" címeztetett, hanem a "köznek".8 "Az Új Látóhatár szőröstül-bőröstül az övé: a segélyek, az előfizetési díjak az ő számláira folynak, a pénzek felett egyedül ő rendelkezik, ő irányítja és ellenőrzi" - szól a Jelentés. Nem túl meggyőző Molnár József érvelése, miszerint a Jelentést "a negyven évvel ezelőtti nyomdaalapításról, annak idején senki nem vette komolyan, mert [Bikichet] (...) rabiátus embernek tartották". Ha Molnár József 1963-ban is olyannyira meg volt győződve a maga igazáról, mint 2003-ban, miért nem hozta nyilvánosságra, bocsátotta vitára a "köznek" szóló Jelentést? Hiszen annak a tartalma lehet vitatható, nem pedig címzettjei, akik - szerinte - egyfelől Bikich Gábor barátaiból tevődtek össze, másfelől azokból a - közelebbről meg nem határozott - személyekből, akik Bikichet "rabiátus személynek tartották".

Közel sem annyira nyitott ez a kérdés, mint amennyire Molnár József lebegtetni szeretné. A büszkén idézett, kerek születésnapjára érkezett hozsanna feledteti Molnár Józseffel, hogy 1958. április 4-én, a következő felszólítást kapta Kovács Imrétől: "Azt viszont egyenesen kikötöm, és ezt közöld mindenkivel,

hogy az előfizetések, mindennemű pénz a Látóhatár folyószámlájára fusson be, és a szerkesztőség tagjai meghatározott fizetésben részesüljenek. Döntések el magatok között, hogy mennyi legyen; bónusra csak akkor lehet bárkinek is igénye, ha a lap finansziális [sic!] egyensúlya biztosítva van, s többlet jelentkezik a befutott összegekből. Ezzel a kijelentéssel nem viccelek, s ha újból kérdeznék a FEC-ék [Congress for Cultural Freedom], ezt feltételként kötöm ki."9 Ahogy Kovács Imre New Yorkból érkezett intelmét nem vette komolyan Molnár József, úgy Szabó Zoltán londoni figyelmeztetését sem.

Hetekkel a Bikich-Jelentés postázása után Szabó Zoltán Molnár Józsefnek, Borbándi Gyulának, és Cs. Szabó Lászlónak írott leveleiben közölte: lemond az Új Látóhatár főmunkatársi címéről. "Nevem ezentúl semmilyen dísznévsorban nem szerepel" - szögezte le a szerkesztőtársaknak. Ugyanakkor azt is kikötötte, milyen négy feltétel teljesülése esetén hajlandó továbbra is rendszeres, külső munkatárs maradni.¹⁰ Az 1964. január 28-i levelében kikötötte, hogy az Új Látóhatár szerkesztőségének "nem azonos, hanem közös kiutalási joga" legyen. Vagyis minden kifizetéshez mindkét számlatulajdonos neve, azaz ellenjegyzése szükséges. A házipénztár kezelési joga kerüljön le az impresszumról, nehogy az odaautalt összeg "véletlenül" befolyjon a kiadó büdzséjébe. A honoráriumot, a két világháború közti Magyar Szemle mintájára, formálisan, számonként és terjedelem szerint fizessék, ne érdemekre, címekre, rangokra való tekintettel. "Olyan rendszer, amelyben a honorárium összege 'mindig a pillanatnyi összegtől függ', idétlen vádaskodások forrása lenne." A Látóhatár Baráti Társága pedig továbbra is illetménypéldányként jusson hozzá az Új Látóhatár számaihoz.

Szabó Zoltán kikötései csupán a megformulázás részletességében különböztek Kovács Imre általános ultimátumától. Bár inkább elbogatellizálta, semmint kihangsúlyozta, hogy szempontjai (részben) Csokits János levelein és Bikich Gábor Jelentésén alapulnak, Szabó Zoltán közli Borbándi Gyulával és Molnár Józseffel, hogy "az olyasmin, mint ez a 'jelentés', mindig van hatása, s [Cs. Szabó] Lacitól tudom, hogy nem csekély mértékű ez".¹¹

Az élelmes

Az Élet és Irodalom olvasója előtt, akinek Molnár József rendteremtő cikkét szánta, talán már az eddigiekből is kiderült, hogy időpontokkal mér, s nem időfolyamatokkal számol. Hiszen már bő hároméves keserűség halmozódott fel Bikich Gáborban, mire nekidurálta magát Jelentése elkészítésének. Molnár pedig csak az 1963. decemberi dátumot veszi mérvadónak, mintha addigra Csokits, Bikich, Szabó Zoltán, Kovács Imre tapasztalatai nem járták volna körbe-körbe az emigráció különböző postai útvonalait, s nem összegződtek volna. Márpedig nem decemberben, hanem július 6-i dátummal kapta kézhez először Molnár József Bikich Gábor fölszólító levelét, amelynek egyes pontjai szinte szó szerint megegyeznek a Kovács Imre és Szabó Zoltán leveleiben foglaltakkal: "1.) Borítsunk fátylat a módra, ahogyan az Új Látóhatár nyomdájára gyűjtött pénzt a magad hasznára befektetendő tőke gyanánt kezelted. De 2.) hogy a jövőben ilyen félreértések többé ne zavarhassák együttműködésünket, a lap három tulajdonosának nevére szóló csekkszámra nyitassák, és minden pénzügyi operációhoz legalább két aláírás legyen szükséges. (...) Mindez elsősorban téged kímélne meg mende-mondáktól és a közpénz közkezelésébe való vétele senkire nézve sérelmes nem lehet. Hadd fűzzem még hozzá, hogy a könyvelés általad följánlott ellenőrzését nem fogadhatom el biztosítéknak, hiszen a könyvelés - ezt részben tőled hallottam - tréfa; ellenőrzése pedig csak a számtani alpműveletek gyakorlására ad módot, de a pénz hovafordítását illetően csak késő bánat lehet."¹² Vagyis Bikich Gábor és Molnár József vitája egy "1963. nyári szerkesztőségi ülésen" kezdődött, s a folyamat decemberben, Bikich kiválásával ért véget. No meg azzal, hogy kivonta a lapból a saját tulajdonosi tőkerészét egy háromezer DM-ről szóló, 1963. október 3-án kelt tanúsítvány ellenében. Molnár József korlátoltsága még szembetűnőbb, amikor "1960 téléhez" igazítja a Magyar Könyves Céh megalakulását, amelyet a Magyar Írók Szövetsége Külföldön szervezet kebelén belül Szabó Zoltán már 1957-58-ban kezdeményezett. 1958. március 28-án Szabó Zoltán már postára adta a Magyar Könyves Céh angol nyelvű támogatási kérelmét és a tételekre bontott költségvetési igényét a Congrès pour la Liberté de La Culture párizsi igazgatójának, Esq. Josselsonnak.

A folyamodványban Bibó István válogatott tanulmányainak kiadása a második helyen szerepel az ugyancsak magyar börtönben senyvedő Déry Tibor novellái és kilenc emigráns költő antológiája között.¹³ 1957. március 15-17. között a londoni PEN Klubban Arthur Koestler laudációjával, Tábori Pál elnöklése alatt megalakult a Magyar Írók Szövetsége Külföldön. A főtítkárrá választott Szabó Zoltán fejében máris sebesen forogtak a létrehozandó könyvkiadó lehetséges elnevezései, a két világháború közötti más és más gazdasági-szervezeti formában működő Író Szövetkezet, Erdélyi Szépmíves Céh vagy Nyugat Rt. mintájára. Az elnevezés még nem, a kiadói terv azonban már többé-kevésbé készen állt. 1958. január 8-án írt Márai Sándornak, hogy bocsássa a sorozat rendelkezésre a San Genarro vére kéziratát, január 9-én Méray Tibortól kérte el - a később Búcsúlevél címen megjelent - kéziratát.¹⁴ Szabó Zoltán még az '56-os forradalom eufóriájában élt az emigráns Írószövetség, s annak könyvkiadója gründolásakor. Az ő - máskülönben szkeptikus - gondolataiban se fordult meg azonban, hogy két év múltán, 1960. február 29-én, közös szervezetükről így fog beszámolni Kovács Imrének: "Írószövetség? Még leírni is rühellem a nevet, amire az, ami itt van, érdemtelen, antidemokratikus állapotok uralkodnak, ugyanaz, ami Gergely Sándor [1945 és 1951 között a Magyar Írók Szövetségének elnöke] idején lehetett Magyarországon, [de] exsztalista, polgári demokratikus változatban. Minden szavuk, jegyzőkönyvük csalás, ferdítés, hamisítás, csűrés-csavarás. (...) Exsztalistákkal nem lehet testületi demokráciát csinálni. (...) Az Írószövetségtől már minden becsületes ember szabadulni akar, engem beleértve. Hogy nem léptem ki, annak két oka van. Az egyik az, hogy a Bibó-kötet az olasz nyomdász-haramiák miatt még mindig nem kész. (...) Ha a Bibó-könyv kinn volna, szeretném [a terjesztést] valahogy átváltani az ÚLH [Új Látóhatár] síneire."

Kilépése elodázásának másik okát Szabó Zoltán annak tulajdonította, hogy Kovács Imre, Borbándi Gyula és Bikich Gábor választmányi tagokkal együtt, esetleg megkísérelheti az emigráns Írószövetség szervezeti és jogi normáit és formáit helyreállítani, "mert mi nem az '51-es, hanem az '56-os Írószövetséget folytatjuk..."¹⁵ Ignóus Pál (a szövetség 1957 és 1960 közti elnöke) és Enczi Endre (ügyvezető titkár, a szövetség Irodalmi Újság című londoni, majd párizsi lapjának 1962-1974 közti szerkesztője) köré csoportosultak nagyjából mindazok, akiknek antidemokratikus módszereit Szabó Zoltán jellemezte az imént idézett levelében.

A módszert - hangsúlyozzuk még egyszer -, a módszert bírálta Szabó Zoltán. Molnár Józsefnek azonban nem a módszerrel akadt baja. Miután 1960 telén - a Harmadik út kolofonján olvasható - római Babuino nyomdában ezer illetménykötet krúdáját kinyomták a Magyar Könyves Céh tagjainak, Szabó Zoltán kieszközölte, hogy a kartonborítást, fűzést, valamint 150 keménykötésű példányt és a "főbizományosi terjesztést" Molnár József müncheni műintézetére bízák. Ekkor kezdődött csak igazán a haddelhadd! De nem azok ellen a módszerek ellen, hanem épp azokkal a módszerekkel, amelyeket Szabó Zoltán megkritizált. Ignóus Pál és Enczi Endre irodalomhoz és Bibóhoz egyaránt méltatlan módszereivel szemben Molnár József részéről Kleist "lókupecének hétköznapijai" kezdődtek el.

1960. augusztus 8-án Molnár József - az Új Látóhatár irodalmi és politikai folyóirat levélpapírján - értesítette Szabó Zoltánt: "Ma reggel jött meg az értesítés a vámtól, hogy 363 kg könyv Rómából megérkezett. Ennek végtelenül örülök, mert egészen másképp tudok tárgyalni, ha a könyv már a birtokomban van. Egy bizonyos, Ignóus a feje tetejére állhat, tőlem vissza könyvet nem kap, tehát kényszeríteni fogom, hogy megegyezzen. 50% jutalék és semmiféle visszatérítés az Írószövetségnek. [sic!] (...) Mi földet, gyárat, könyvet vissza nem adunk. Ez a jelszavunk! (...) Mindezt tudatosan csináltam, hiszen a könyvek már itt vannak. (...) Éppen, mikor ezeket a sorokat diktáltam, csörgött a telefon. London keresett. Enczi úr lógott a vonal másik végén. Azt mondja, (...) nem lehet, hogy én kedvezményt adjak a Látóhatár [sic!] előfizetőinek, mivel ez az Irodalmi Újság érdekeit sérti. Ebben a pillanatban fölrobbantam. Üvöltöttem vele, mint a sakál. Még most is remegek az idegességtől. Megmondtam neki, hogy aljasak, hitványak, és azt akarom, hogy Bibó István könyve mindenhová eljusson, csak a munkát vállalom az ügy érdekében, s meg akarják tiltani nyomorult önös érdekből, hogy én a saját jutalékomról lemondjak. Vegyék tudomásul, hogy a börtönben szenvedő Bibó István nekünk nem üzlet. (...) Azonnal felhívtam [Borbándi] Gyulát is a telefonbeszélgetés után, aki a legteljesebb mértékben helyesli, hogy evvel a ganajturóbogárral

így bántam el. Semmi értelme kímélni őket. (...) Ott rúgunk beléjük most már, ahol érünk. Biztos, hogy ebben az ügyben, ha nyilvános vita lesz, erkölcsileg tönkretelhetjük őket. De könyvet tőlem nem kapnak vissza. Most rohanok a vámra, hozom el."16 Két hét múlva, augusztus 20-án írott válaszában, Szabó Zoltán neheztelt, amiért Molnár lecsapta a telefonkagylót: "Enczit lekommunistáztad és lezsidóztad, és nem vagy hajlandó tárgyalni."17 Molnár József telefonmembránját valószínűleg tényleg a zsigeri ellenszenv rezegtette. Habár nem fakadt ki belőle más, mint amit a nyolcvanas évek végén készített életútinterjújában elmondott az ifjúkoráról Nagy Csaba irodalomtörténésznek. A Déry Tiborról feltett kérdésre, Molnár József azt felelte: "Nem érdekeltek engem azok, amiket ezek a kommunista-zsidó fiatalok olvastak. Solem As. (...) A Molotov-Ribbentrop paktum idején a szocdem fiatalok jórészt zsidók voltak (...), nem tudták tárgyilagosan nézni a Szovjetuniót; a magyarsághoz alig volt közük, viszont a Szovjetuniót imádták. (...) Ahol Lenin van, ott van Jeruzsálem..."18 A telefon után Ignotusnak se maradtak nemes eszközei. Panasszal fordult a Magyar Könyves Céh sorozatát apanázzsal támogató Congress for Cultural Freedom párizsi és New York-i irodáihoz, Esq. Mucio Delgadohoz, a Division of RFE (SZER) Committeé és a Free Europe Exile Relations igazgatójához.19 Ezzel persze hátba támadta Kovács Imrét, aki az Egyesült Államokban a pénzt szerezte a magyar emigráns szervezetek, hetilapok, folyóiratok számára.

Szerződéses viszony állt fenn az emigráns Írószövetség és Molnár József "főbizománys" között Bibó István Harmadik út és a Kilenc költő című versantológia terjesztéséről. A bizományi szerződést Ignotus Pál és Molnár József írta alá 1960. augusztus 16-án. Három nappal később Molnár József hozzálátott a szerződés kijátszásához. Augusztus 19-én írta Szabó Zoltánnak: "Az ívek itt vannak, de (...) a legkevesebb vámot akarom fizetni. Fuvarért kifizettem 151.70 DM-et. Most a következőről van szó: a/ Kell nekem tőled a Könyves Céh levélpapírján egy levél németül (mellékelten küldöm, Neked csak rá kell gépelned egy céges levélpapírra, ha a Könyves Céhnek nincs hivatalos levélpapírja, akkor jó az Írószövetség papírja is), ebben az áll, hogy az ívek ára (papír és nyomás) összesen DM 1.450, fuvar a német határig (...) 57.16 DM, összesen 1.507,16. Ezután az összeg után fizetem a vámot. b/ Mivel nekünk most az a fontos, hogy a könyveket kézbe vegyük, nem kérjük Ignotuszéktól ezt az írást, hanem Te írd alá, dátum nélkül, hogy azt mondhassuk, Te még lemondásod előtt adtad ki. Itt én rányomom a dátumbélyegzőt. Ha Ignotuszék belekötnének, én arra hivatkozom, hogy a levél már hetek óta nálam van, s mivel dátum nélkül volt, én rányomtam egy dátumot."20 [Se Szabó Zoltán eredeti levelei között a PIM-ben, se a másolatok között az OSZK-ban nem találtam rá az antedatálásra "nagyon sürgősen" felszólított író válaszlevelére. Hogy ilyesmire nem vállalkozott, arra csupán közvetetten utal Molnár József 1962. január 28-i, Szabó Zoltánnak küldött levelében: "Ami a Bibó-könyv ügyét illeti, én rendszeresen küldök pénzt a Magyar Könyves Céhnek. Éppen ezért nem lehet azzal védekezni, hogy a cég [sic!] nem létezik: nem létező cégnek nem küldhetek pénzt józan ésszel. Az ügyvéd szerint csak egy érv van, amit már korábban megírtam. Persze, ha Te ezt nem vállalsz, én átadom Ignotusnak a könyveket..."21 - K. J.]

Molnár József másik furmányos elgondolása - igaz, némi fenyegetődzés hatására - azonban megvalósult. Ignotus Pál titkárnőjét, Deák Magdát szinte havi rendszerességgel szólította fel arra, hogy az Írószövetségnél lévő Harmadik út kefényomatait kilencesével csomagolja a müncheni útra, mert így jóval alacsonyabb vámtarifát kell fizetni a Londonból föladott krúdák szállítása után, mintha tíz példány fölötti (kereskedelmi mennyiségű) csomagot vámolnának el Münchenben. Így aztán az emigrációs Írószövetség szaporán fizette a portót, a müncheni főbizománys pedig, a német vámelőírások megsértésével, kasszírozta a hasznót. Még egy csekély ár- és jogrés kihasználása is kedvezett Molnárnak. A londoni Írószövetségnek kötelespéldányokat is kellett küldenie az alapítványt támogató Congress for Cultural Freedom-nak - ingyenes, szabad osztogatásra -, míg az Új Látóhatár "főbizománysa" saját előfizetőinek és egyedi megrendelőinek számlájára írhatta az elszámolást.

Nem mintha ebből kapitális tőke keletkezett volna. A postaköltség kímélésén túl, Molnár József emelkedett hangulatban számolt be Szabó Zoltánnak 1961. július 21-én a saját nyomdájú könyv-és folyóirat-kiadás hamari megindításáról is. "A nyomda beindulása már biztosítva van, (...) 20.000 DM-em nekem is van erre a célra. Persze ezt csak akkor venném igénybe, ha már a szedés megindult, van elég német márkánk, és

érdemes a nyomógépet beindítani és nagyobb helyiség után nézni. Most sokkal fontosabb, hogy a kisebb felajánlások szaporodjanak. Hidd el Zolikám, ha az Új Látóhatárt rentábilissá tudtam tenni, akkor egy nyomdát még inkább, hiszen a folyóirat-kiadás sehol a világon nem üzlet, de a nyomda mindenütt az." (Írta két és fél évvel azt megelőzően, hogy Bikich Gábor a nyomdaalapítás svindlijét leleplezte volna.) Szabó Zoltán lelkesítését november 26-án folytatta: "Az Új Látóhatár nyomtatásához mindenünk megvan. (...) Vettem egy un. propellert, amelyen két oldalt lehet egyszerre nyomni (...), sok pénzt takarítunk meg vele. Ezen kisebb könyveket, brosúrákat nyomtathatunk már. (...) Viszont már így is nagy lépést tettünk előre, hiszen hónapokkal ezelőtt a nyomda még csak gondolat volt."22 (Persze nem a nyomdaalapító stikliket két évvel később leleplező Bikich Gábor fejében.) A látszat elosztatása végett Molnár József Szabó Zoltánt azzal áltatta, hogy az általa szerkesztendő (de soha meg nem jelent!) "A Népi Irodalom antológiájára (...) már a jövő év elején szükség lesz", mivel a válogatást Gombos Gyula Szabó Dezső monográfiája után menten kihozná a müncheni kiadó. Ignostust pedig, két hónappal korábban, az Írószövetség titkárnője útján fenyegette: "Ha az igen tisztelt auditor úr nem tud nyugodni - írta Molnár József Deák Magdának szeptember 25-én -, küldjön ügyvédet, de akkor viselheti is a konzekvenciákat, mert nálam az elszámolás rendben van, minden darab könyvről akármikor elszámolhatok. De ha Bibó István könyvét pörösködéssel kell beszennyeznünk, ám legyen, de akkor mindent a nyilvánosság előtt."23

Ignotus Pál és Molnár József ellentétes - bár mindkettejük jól felfogott - érdekei miatt nem került sor pörre a '60-as évek elején. A nyilvánosságra-hozatalra is csak most, 2003-ban, az Élet és Irodalomban nyílt lehetőség, és most se mástól, mint az irodalmi szentté avatásra is vágyakozó Molnár József kényszeres öngazolásától. Az lett volna a csoda, ha az emigrációba kényszerített kisebbség nem támasztotta volna fel a harmincas évek népi-urbánus ellentétét a Szép Szó és a Válasz leszármazottai között, s a magyar irodalom letér elátkozott kényszerpályájáról. Borbándi Gyula illedelmesen kerüli a konfliktust, amikor a nyugati szabadságfeltételek között kialakult irodalmi "átokföldről" ír: "A közhangulatot eléggé rontotta, hogy mind élesebbé vált az ellentét Ignotus Pál elnök és Szabó Zoltán főtítkárnő között, az egymás iránti bizalom fokozatosan gyengült, az együttműködés akadozott. A választmányi tagok rokonszenve is megoszlott. A két főtisztviselő csak saját híveire számíthatott, s e tekintetben Szabó Zoltán élvezett előnyt, de a szövetség anyagi támogatói Ignotussal tartottak."24

Hol a pénz?

"A Bibó kötet dolgában írtam a Congressnek [Congress for Culture Freedom] - írta Molnár József, 1963. december 1-jén, Szabó Zoltánnak. - (...) Mivel két évig nem volt gazdája a könyvnek, mi úgy találtuk, hogy a leghelyesebb, ha a befolyó összeget a szerzőnek juttatjuk. Ebben meg is állapodtunk Bibóval [aki életfogytiglani börtönbüntetéséből 1963. március 23-án került szabadlábra!? - K. J.]. Kétszáz márkát máris átutaltam, a többi pedig Bibó utasítására tartalékoltam, mert a felesége kijön Nyugatra, s akkor akarják fölhasználni. Levelem elején közöltem velük, hogy jogi értelemben nem érzem kötelezettnek magamat elszámolni."25 Cikkében Molnár József ifj. Bibó Istvánra hivatkozik, aki átvette a honoráriumot, mielőtt Párizsba utazott. Ifj. Bibó István szíves személyes közlése szerint 1986-ban járt először Párizsban, s nem emlékszik semmiféle családra, ahol honoráriumot fizettek volna neki, az akkor hét éve elhunyt édesapja tizenhat évvel korábban napvilágot látott tanulmánykötete megjelenéséért.

A Magyar Írók Szövetsége Külföldön és az Új Látóhatár közti főbizományosi szerződés szerint Molnár Józsefnek nem is kellett szerzői honoráriumot fizetnie. A szövetségnek azonban igen. Ahogy az emigráns szervezet pénztárnoka, Kemény György kiutalt Déry Tibornak (Budapest, II. Krencsányi utca 10.) 1961. január 9-én, 71.8 £-ot, úgy a börtönben lévő Bibó családjának is átutalt 11 £ értékű élelmiszer-csomagot 1959 szeptemberében.26 Deák Magda (Ignotus titkárnője) 1961. július 6-án levélben is megtudakolta Sárközi Mátyástól, hogy pontos-e a cím (Bp. II. Berkenye utca 4.), ahová az emigráns Írószövetség címezi az élelmiszer-csomagokat. Hogy a küldemények eljutottak-e Bibó István családjához, az kétséges. Hogy Sárközi Márta "mostohájának", Molnár Ferenc feleségének, Darvas Lilinek kb. százdolláros privát küldeménye eljutott a címzettekhez, az bizonyos. Mint ahogy az is, hogy a hivatalos honorárium kifizetését állhatatosan sürgető Sárközi Márta egy igazolványfotót adott Molnár Józsefnek Bibó Istvánról, amit

postázott is az Új Látóhatár kiadója Szabó Zoltánnak Münchenből Londonba, 1964. november 7-én. A kért és kapott arc más továbbításához és megérkezéséhez nem fér kétség. Legfeljebb annyi, hogy Molnár József vajon miért nem adta át Sárközi Mártának Bibó István Harmadik út című könyvének honoráriumát a fotókéréssel egy időben. Igaz, Molnár József megkaphatta a fotót postán is, de személyesen is. Esetleg 1964 májusában, amikor Sárközi Márta - útlevele kibocsátásának évében - először járt Ausztriában és Franciaországban. Útlevele ki- és belépő pecsétjeinek tanúsága szerint 1965. október 4. és 30. között járt Münchenben. Vajon Molnár József miért nem adta át a honoráriumot akkor Sárközi Mártának, ha egyszer azt - az emigráns Írószövetség üzleteléseivel szemben - úgyis Bibónak tartogatta? Abban az évben a Magyar Írók Szövetsége Külföldön megszűnt, és a Magyar Könyves Céh is feloszlott. Sárközi Mátyás édesanyja 1965-ös müncheni látogatásáról szóló szövegközlése (ÉS, 2003. február 28.) is elgondolkodtathatja a lap olvasóit. Nem lehet, hogy a magyarázat az arc-arcátlanság és a kép-képtelenség közti ellentétben leledzik?

Kenedi János

P. S.: Talán nem baj, hogy Molnár József A betű szolgálatában című tanulmánykötetében Szabó Zoltánt Károlyi Mihály párizsi követ sajtóattaséjává fokozta le, pedig 1947. szeptember 24-től a kultúrattasé feladatkörét látta el. Jó egy évvel azelőtt tehát, hogy 1948-ban "fordulatba öklözték az országot" (49. o.). Az viszont baj, hogy Szabó Zoltán életéből elvett egy évet. 1984. augusztus 19-én halt meg ugyanis, és nem 1983. augusztus 19-én, mint Molnár állítja. Így haláláig egy évvel többet dolgozhatott a Diaszpóranemzet című, András Sándor sajtó alá rendezésében megjelent kéziratán (Osiris, Bp., 1999), még egy évig nevelhette négyéves kislányát, s feleségének se okozott idő előtti gyászt.

P. P. S.: Köszönöm Molnár Józsefnek, hogy a számtani alpműveletek iránti iszonyát leküzdve megszámolta, hogy összesen kilenc alkalommal írtam (tévesen) y-nal Sárközi Márta i-re végződő vezetéknevét. Eloszlatta tévhitemet a darwini fejlődéseméletben. Nemcsak a majomtól az emberig vezet egyirányú út. Így már könnyebb elhinnem, hogy ma másként értékeli a számtani alpműveleteket, mint ahogy 1963-ban Bikich Gábornak megvallotta. Tévedésemért - az "i" és az "y" összes felcseréléséért - már bocsánatot kértem a lap minden olvasójától, így Molnár Józseftől is, az ÉS február 28-i számában.

P. P. P. S.: Hálával tartozom Molnár Józsefnek azért is, hogy Harmadik Útként, azaz nagy "Ú"-val aposztrofálta a Harmadik út című, Európától Dél-Afrikán át Latin Amerikáig "kezén-közön" eljuttatott könyvet. Szükségtelen hát untatnom az olvasót az elvételben rejlő üzenettel, a "harmadik utas" mozgalom és a Szabó Zoltán által adott Bibó könyvcím közti fundamentális különbség elemi iskolás magyarázatával.

P. P. P. P. S.: Így aztán az olvasó képzelőerejét semmi se fogja vissza az értelmezéstől, hogy miért dedikálta Szabó Zoltán A bölcs Esophusnak fabuláit Molnár József ötvenedik születésnapjára.

1 Nehogy bármilyen arány- és dimenziótévesztés történjen, szeretném hangsúlyosan kijelenteni, hogy a Magyarországon cenzúrázott sajtó (1945-1990) korában az Új Látóhatár a szabad irodalom, a független kritika és társadalomtudomány fóruma volt. Ugyancsak szeretném leszögezni, hogy az irányított sajtó korszakában Magyarországon a pártállami beavatkozás töltötte be azt a szerepet, amelyet az emigráció sajtójában az alapítványi kiadás tett lehetővé. (K. J.)

2 Szöllősy Klára fordítása, in: Thomas Mann: Válogatott tanulmányok I. 388. o. (Európa, 1970)

3 Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM), Molnár József hagyatéka (M. J.)

4 PIM, M. J.

5 Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), Kézirattár, Szabó Zoltán fond (Sz. Z.)

6-8 OSZK, Sz. Z.

9 PIM, M. J.

10-12 OSZK, Sz. Z.

13 PIM, Ignotus Pál hagyatéka (I. P.)

14 PIM, I. P.

15-17 OSZK, Sz. Z.

18 Nagy Csaba oral history interjúja Molnár Józseffel (PIM Archívum)

19 PIM, I. P.

20-22 PIM, M. J.

23 PIM, I. P.

24 Borbándi Gyula: Nem éltünk hiába - Az Új Látóhatár négy évtizede (Európa Kiadó, 2000), 171. o.

25 PIM, M. J.

26 PIM, I. P.